

PRO BONO IN EUROPA EN NEDERLAND: NIET LANGER ÓF, MAAR HÓE Verslag van het 10th Annual European Pro Bono Forum

Lara Talsma *

Op 16-18 november 2016 was Amsterdam het hoofdkwartier van het tiende *Annual European Pro Bono Forum*,¹ georganiseerd door PILnet.² De meer dan 300 deelnemers uit 40 verschillende landen – bestaande uit commerciële en mensenrechtenadvocaten, *in-house counsel*, academici, pro bonomanagers van advocatenkantoren en vertegenwoordigers van balies en NGO's – konden door middel van interactieve workshops, inspirerende toespraken en *social events* hun kennis over pro bono vergroten en pro bonoallianties tot stand brengen.

Het forum wordt sinds 2007 jaarlijks in een andere Europese stad georganiseerd. Tijdens het voorgaande forum in Rome was besloten de editie van 2016 in Amsterdam te laten plaatsvinden, mede omdat dit samenviel met de lancering van het NJCM-project Pro Bono Connect, het eerste Nederlandse pro bono-clearinghouse: een non-profit bemiddelaar die maatschappelijke organisaties koppelt aan advocaten voor gratis juridische bijstand.³

Tevens wilde men met de keuze voor Amsterdam een impuls geven aan de Nederlandse pro bonocultuur. Nederland loopt namelijk grandioos achter: het gemiddelde aantal uren dat een advocaat in de VS aan pro bono besteedt is meer dan 70 uur, in Australië is dit meer dan 40, terwijl dit gemiddelde in continentaal Europa op 14 uur ligt. In Nederland besteedt een advocaat gemiddeld nog minder aan pro bonowerk, namelijk ongeveer acht uur per jaar.⁴ Echter, dit aantal uren en het aantal pro bono-initiatieven stijgt de afgelopen jaren gestaag.

Bij die ontwikkeling rijst de vraag: is het verlenen van gratis juridische bijstand wel nodig of überhaupt wenselijk in Europa, en meer specifiek in Nederland? Zo ja, hoe stimuleer je dan een pro bonocultuur en wat kunnen we op dit vlak leren van de Angelsaksische landen? En wanneer gratis rechtsbijstand wordt verleend, in welke vorm heeft het daadwerkelijk toegevoegde waarde? Belangrijke vragen die, naast nog vele andere, tijdens het forum aan bod kwamen.

Pro bono: een maatschappelijke plicht?

- Mr. L.C. Talsma is de interim projectcoördinator van Pro Bono Connect.
- 1 Website European Pro Bono Forum: <http://www.probonoforum.org/europe/>.
- 2 PILnet is een wereldwijde organisatie die zich inzet voor de promotie van de *rule of law* en de bescherming van mensenrechten. Dit doet zij o.a. door het ontwikkelen en stimuleren van pro bonoculturen wereldwijd. Zo runt zij vier *clearinghouses* en faciliteert andere *clearinghouse*-initiatieven – waaronder Pro Bono Connect – met technische ondersteuning en know-how.
- 3 Zie www.probonoconnect.nl en 'NJCM lanceert nieuw project: Pro Bono Connect', bericht van 2 december 2015: <http://www.njcm.nl/site/newsposts/show/363>.
- 4 Alle cijfers uit: L. Khadar, *The Growth of Pro Bono in Europe: Using the Power of Law for the Public Interest*, Report for the 10th Annual Pro Bono Forum, 2016, <http://www.pilnet.org/public-interest-law-resources/163-the-growth-of-pro-bono-in-europe.html>, p. 26.

In de toelichting op de reglementen van de American Bar Association (ABA) staat de volgende gedachte geformuleerd:

*When society confers the privilege to practice law on an individual, he or she accepts the responsibility to promote justice and to make justice equally accessible to all people. Thus, all lawyers should aspire to render some legal services without fee or expectation of fee for the good of the public.*⁵

Tijdens een gepassioneerde speech waarmee hij het forum opende, vertolkte rechter Jonathan Lippmann (Chief Judge of the New York Court of Appeals en Counsel bij Latham & Watkins in New York) die gedachte: 'Being a lawyer is about being a public servant', en iedere advocaat heeft dus de plicht om een bijdrage aan de maatschappij te leveren door het vervullen van pro bono-uren.

In continentaal Europa, zo vertelde Lamin Khadar (Pro Bono Associate bij DLA Piper in Amsterdam) tijdens een Q&A, werd juridische bijstand eeuwenlang eveneens gezien als een charitatieve plicht van de kerk of individuele advocaten. Pas tegen het begin van de twintigste eeuw maakte dit plaats voor de gedachte dat toegang tot het recht een mensenrecht is en het waarborgen daarvan een taak van de staat. Het waarborgen van de toegang tot het recht werd ingevuld door de van overheidswege gefinancierde rechtsbijstand.

Intermezzo: doorkruist pro bonowerk de gefinancierde rechtsbijstand?

De afgelopen decennia kenden grote bezuinigingen op die rechtsbijstand. Dit lijkt op het eerste gezicht samen te vallen met de groei in pro bonowerk. Tijdens een van de door Pro Bono Connect georganiseerde workshops werd dan ook de vrees uitgesproken dat de commerciële kantoren pro bono aan zaken zouden werken die anders door advocaten op basis van toevoeging of tegen een laag tarief zouden zijn behandeld.⁶

Die vrees lijkt niet terecht. Commerciële kantoren staan – mede om deze reden – veelal alleen ngo's en andere organisaties (bijvoorbeeld start-ups) bij, die toch al niet voor toevoeging in aanmerking komen. Bovendien blijkt uit het rapport van Khadar dat de opkomst van pro bono in Europa al was ingezet vóór de bezuinigingen. De aanwezigheid op het Europees continent van Angelsaksische kantoren met een geïnstitutionaliseerde pro bonopraktijk droeg bij aan die groei.⁷

5 American Bar Association Standing Committee on Pro Bono and Public Service: http://www.americanbar.org/groups/legal_education/resources/pro_bono.html.

6 Workshop 'Pro Bono in the Netherlands: Current Opportunities', gemodereerd door Alexandra Vader-de Rooij (Pro Bono Connect) met panelleden Anna Collignon (Stibbe), Jelle Klaas (PILP), Martijn Snoep (De Brauw Blackstone Westbroek).

7 Khadar 2016 (*supra* noot 4), p. 12.

Een *business case* voor pro bono

Al dan niet een maatschappelijke plicht, tijdens het forum was vooral merkbaar dat er momenteel een *mind shift* plaatsvindt. Advocaten – niet alleen de jongere generatie – vinden het belangrijk en leuk om gevarieerd werk te doen en iets te kunnen bijdragen aan de samenleving. Bovendien werd herhaaldelijk het commerciële voordeel van het verstrekken van pro bonodienstverlening benadrukt. Het werken met andersoortige cliënten en aan een ander type zaken vergroot immers de diversiteit, creativiteit en vaardigheden van advocaten. Bovendien merken partners meer en meer dat zowel cliënten als (aspirant-)advocaten vragen naar het pro bono beleid van een kantoor. Het is dus een rol gaan spelen in de cliëntrelatie, de rekrutering en in de branding van het kantoor.

Ngo's leggen uit wat ze nodig hebben

Pro bono is er natuurlijk niet (alleen) voor de advocaat die iets goeds wil doen. Het moet wel voorzien in een behoefte. En die blijkt zeer zeker te bestaan. In meerdere sessies konden ngo's vertellen waar ze aan werken, hoe gratis juridische bijstand ze verder heeft geholpen in het bereiken van hun doelstellingen en waar ze tegenaan liepen bij die dienstverlening.⁸

De ngo's gaven aan bepaald werk niet te kunnen doen zonder de aanvullende ondersteuning van pro bono-advocaten. Er blijkt vooral behoefte te zijn aan specifieke expertise – die ook ziet op civielrechtelijke rechtsgebieden of soms simpelweg op beheersing van een bepaalde taal –, aan (rechtsvergelijkend) onderzoek en, in het geval van langdurige procedures of processen, een lange adem.

Stimuleren van een pro bonocultuur: de rol van kantoren, de Orde en *clearinghouses*⁹

Het was dus duidelijk dat er onder maatschappelijke organisaties behoefte bestaat aan juridische hulp, die zij anders niet kunnen betalen en onder advocaten een behoefte om die te verlenen. Desalniettemin bleek dat in de praktijk pro bonowerk soms toch ondergesneeuwd raakt. Wat kunnen we daaraan doen?

In de reglementen van de ABA is – op initiatief van de hiervoor genoemde rechter Lippmann – opgenomen dat advocaten ernaar moeten streven om minimaal 50 uur per jaar pro bonowerk te verrichten. De heersende opinie leek dat het ook niet verder moet gaan dan 'een streven' en dat het opleggen van een quotum, ook een geopperd idee, niet zou werken. Dat neemt niet weg dat verschillende Angelsaksische kantoren wel rekening houden met de inzet

8 Bijvoorbeeld in workshop 'Closing Space for Civil Society I: Protecting Human Rights Defenders', gemodereerd door Jan Truijens Martinez (advocaat bij Stibbe en lid van Stibbe's pro bono commissie) met panelleden Galina Arapova (Mass Media Defence Centre Russia), Bruno Langhendries (Avocat sans Frontières Belgique), Tess McEvoy (International Service for Human Rights Australia) en Alinda Vermeer (Media Legal Defence Initiative UK).

9 O.a. besproken in de plenaire sessie 'Creating a Culture of Pro Bono From the Top' met panelleden Kim Koopersmith (Chairperson of Akin Gump Strauss Hauer & Feld LLP, in de laatste vier jaar benoemd to pro bono kantoor van het jaar door Law360), Simon Levine (Global Co-CEO of DLA Piper) en Ben Tidswell (Chairman en Senior Partner bij Ashurst LLP).

voor pro bono bij promoties en in het partnertraject en dat veel kantoren pro bono-uren meerekenen in het declarabele percentage van de medewerker. Dit laatste gebeurt ook al in Nederland.¹⁰

Ook het feit dat de ABA pro bono heeft gedefinieerd en hierover een standpunt heeft ingenomen, vond men in positieve zin bijdragen aan de pro bonocultuur. Het geeft een breed gedragen norm en voorkomt misverstanden over wat pro bono inhoudt. Is hier wellicht ook een taak weggelegd voor de Nederlandse Orde van Advocaten?

Overigens werd vooral ook veel waarde toegekend aan het geven van erkenning en waardering van het werk door het kantoor, eventueel door middel van *awards* of publiciteit. Essentieel vond men bovendien het bestaan van rolmodellen binnen kantoren, niet in de laatste plaats onder de partners.

Daarnaast zag men een grote rol weggelegd voor *clearinghouses* als Pro Bono Connect. *Clearinghouses* kunnen met hun netwerk en expertise als bemiddelaar bijdragen aan de positieve ervaring voor zowel de ngo als de advocaat. Tegelijkertijd kunnen zij de bekendheid vergroten (onbekend maakt immers onbemind), bijvoorbeeld door het geven van trainingen en workshops. Uit het onderzoek van Khadar blijkt bovendien dat advocatenkantoren voor een groot deel leunen op de *clearinghouses* voor het aanleveren van zaken.¹¹

Hoe heeft pro bono toegevoegde waarde?

Maar hoe zorg je ervoor dat door het verlenen van gratis juridische bijstand de hulpbehoevende organisatie daadwerkelijk wordt gediend en de advocaat het beste zijn vaardigheden kan inzetten? Hier bleek geen standaardformule voor.

Sommigen waren van mening dat een advocaat alleen zaken moet behandelen die binnen zijn expertise vallen. Anderen vonden dat pro bono primair het recht op toegang tot het recht moest dienen en dus dat advocaten zich ook in andere rechtsgebieden zouden moeten scholen. In sommige kantoren worden advocaten zelfs opgeleid in een secundaire specialisatie die van nut kan zijn voor pro bonowerk. In Duitsland bijvoorbeeld, waar asielzoekers in grote getalen juridische bijstand nodig hebben, die (in tegenstelling tot in Nederland) geen al te grote diepgang vereist omdat het vooral gaat om hulp bij het invullen van formulieren, worden commerciële advocaten met dat specifieke doel geïntroduceerd in het asielrecht.

Verskillende interessante modellen van pro bonodienstverlening passeerden de revue. Zo werkt het *clearinghouse* Cyrus R. Vance Center in New York ook als *co-counsel* in teams met advocaten van commerciële kantoren. Een mooi voorbeeld hiervan bestaat ook al in Nederland, waar het Public Interest Litigation Project (PILP, net als Pro Bono Connect een NJCM-project) met advocaten van een groot commercieel kantoor en een asieladvocaat een civielrechtelijke procedure tegen de staat is gestart over de interpretatie van Europees recht en asielrecht. Het Duitse Proboneo heeft wat zij noemen een holistische benadering, waarbij de pro bonobijstand niet alleen juridisch is, maar ook kan zien op financiën, IT en communicatie.

10 Zie workshop 'Pro Bono in the Netherlands: Current Opportunities' (*supra* noot 6). Daaruit bleek dat bijvoorbeeld De Brauw, Stibbe en Houthoff pro bono-uren als declarabel aanmerken en dat dit het uitzetten van pro bonozaken binnen kantoren vergemakkelijkt.

11 Khadar 2016 (*supra* noot 4), p. 27.

De trein rijdt ...

De vraag lijkt dus steeds minder te zijn óf (commerciële) advocatenkantoren pro bono juridische bijstand zouden moeten verlenen, maar meer hoe dat moet worden vormgegeven. En ook voor Nederland geldt: de behoefte is er, de wil is er en de mogelijkheden zijn volop in ontwikkeling. Het European Pro Bono Forum 2017 – tevens het 20-jarig jubileum van PILnet – zal midden november plaatsvinden in Boedapest. Met hoge verwachting kijken we bij Pro Bono Connect uit naar de presentatie die we daar kunnen geven over de groei die de Nederlandse pro bonocultuur sinds het vorige forum heeft doorgemaakt.

